

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ НЕЛІТЕРАТУРНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Зубрик А. Р.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті розглянуто перекладацький аспект нелітературної лексики на прикладі роману «Над прірвою у житті». Особливу увагу приділено адекватності та еквівалентності при перекладі стилістично зниженої лексики, а також контекстуальній заміні як методу перекладацької трансформації при перекладі нелітературної лексики.

Ключові слова: нелітературна лексика, перекладацький аспект, контекстуальна заміна, адекватність, еквівалентність.

Зубрик А. Р. Переводческий аспект нелітературної лексики в произведениях художественной литературы. В статье рассмотрен переводческий аспект нелітературної лексики на примере романа «Над пропастью во ржи». Особое внимание уделено адекватности и эквивалентности при переводе стилистически сниженной лексики, а также контекстуальной замене как метода переводческой трансформации при переводе нелітературної лексики.

Ключевые слова: нелітературная лексика, переводческий аспект, контекстуальная замена, адекватность, эквивалентность.

Zubryk A. R. Translational aspect of colloquial vocabulary in artistic literature. In the article the translational aspect of the colloquial vocabulary is analyzed on the example of the novel "The Catcher in the Rye." Particular attention is paid to the adequacy and equivalence in translation of the stylistically reduced vocabulary and contextual replacement as a method of the translation transforming in the translation of colloquial vocabulary.

Key words: colloquial vocabulary, translational aspect, contextual replacement, adequacy, equivalence.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Цікавість учених до різних видів нелітературної лексики існувала завжди. Останнім часом в умовах міжособистісної комунікації, а особливо при неформальному спілкуванні, значно активізувалася знижена лексика, зокрема в молодіжному середовищі. Ця тенденція досить помітна в книжковій мові, у творах словесного мистецтва. Проте, незважаючи на негативні відгуки щодо цього процесу, слід зауважити, що кожен твір є важливою мовною і культурною пам'яткою епохи. Роман Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті», наприклад, детально описує американське суспільство повоєнного періоду, тому літературні критики вважають, що цей твір відображає особливості молодіжної мови другої половини ХХ століття. Автор роману Дж. Д. Селінджер з метою правдивої передачі мови молоді використовує нелітературну лексику (сленгізми, вульгаризми та колоквіалізми), що створює труднощі для перекладача, який змушений шукати різні способи її відтворення. Стилiстично знижену лексику часто через її тенденцію до зникнення не зафіксовано у словниках, і перекладачам важко з'ясувати її значення.

Сьогодні, коли до літературного перекладу не ставиться більше цензурних вимог і перекладати потрібно все, що містить оригінал, виникає декілька проблем перекладу нелітературної лексики. Слід зазначити, що переклад художньої літератури ста-

новить складнішу проблему, ніж переклад текстів інших стилів, тому що кожен твір художньої літератури відображає індивідуальні особливості стилю автора, які потрібно врахувати при перекладі. Крім того, для того щоб переклад вважався художнім, перекладач повинен створити на цільовій мові аналогічний твір, який може здійснити той же художньо-естетичний вплив, що і текст оригіналу.

У сучасній лінгвістиці проблемі дослідження нелітературної лексики присвячено певну кількість праць. Свого часу цим питанням займалися вітчизняні лінгвісти, як-от: І. В. Арнольд, О. М. Білоус, В. С. Виноградов, І. Р. Гальперін, В. О. Дорда, І. Н. Секрет, В. А. Хомяков, А. Н. Мороховський та інші. Важливим внеском у вивчення нестандартної лексики є дослідження О. М. Мороховського, який називає нелітературну лексику стилістично зниженою та відносить до неї сленгізми, діалектизми, арготизми, професіоналізми, вульгаризми, колоквіалізми тощо.

Мета статті – розглянути особливості перекладу нелітературної лексики, адекватності та еквівалентності її перекладу.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити особливості нелітературної лексики;
- розглянути способи перекладу нелітературної лексики, адекватність та еквівалентність її перекладу.

Перекладознавець Л. С. Бархударов визначає переклад як «<...> процес заміни тексту однієї мови текстом іншої мови» [2, 3]. Процес заміни передбачає два етапи: повне розуміння тексту оригіналу і вираження зрозумілого засобами цільової мови. Вчений

І. В. Корунець виділяє такі основні способи перекладу: транскрипція, транслітерація, калькування, описовий, приблизний переклад та використання функціонального еквівалента [7, 57]. Для перекладу художньої літератури на сучасному етапі транскрипцією і транслітерацією рідко послуговуються. На противагу цьому для перекладу лексики стилістично зниженого тону найчастіше застосовують контекстуальну заміну, прийом компенсації та вільний переклад.

Терміни «еквівалентність» та «адекватність» здавна використовувалися в теорії та практиці перекладу. Відомий вчений Л. С. Бархударов визначає адекватність як співвідношення вихідного та цільового текстів, при якому враховується мета перекладу. Переклад тексту можна вважати адекватним, якщо хоча б одна з двох умов збережена: правильно перекладені всі терміни та їх сполучення; переклад є зрозумілим для спеціаліста і в нього немає до перекладача ніяких питань і зауважень. Адекватний переклад, як зазначає згаданий науковець, – це відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами цільової мови [2, 18]. Перекладознавець В. І. Карабан, виділяючи граматичні проблеми перекладу, зазначає: «Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати граматичну будову іншомовних речень, правильно визначити граматичні труднощі перекладу і конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу» [5, 16]. Беручи до уваги спостереження В. І. Карабана, слід зазначити, що переклад художньої літератури становить набагато складнішу проблему, ніж переклад текстів інших стилів.

Нелітературна лексика вважається складною з погляду перекладу, оскільки часто деякі сленгізми, вульгаризми та колоквалізми можуть бути незафіксованими у словниках з урахуванням тенденції до їх зникнення. Отже, щоб перекласти нелітературні лексичні одиниці в художньому творі, необхідно бути компетентним у тому, які перекладацькі відповідники застосовувати, щоб не порушити стилістичну організацію роману.

Якість перекладу, на думку В. В. Бархударова, залежить від рівня його «відповідності нормі перекладу», а також від «характеру мимовільних чи свідомих відхилень від цієї норми» [2, 228]. Адекватний переклад гарантує досягнення прагматичних завдань перекладу на максимально можливі рівні еквівалентності. У такому разі недопустимим є відхилення від певних норм перекладного тексту. Також необхідним є дотримання жанрово-стилістичних вимог цього тексту.

Перекладознавець В. Н. Комісаров наголошує на тому, що еквівалентність змісту оригінального та перекладеного варіантів тексту є підґрунтям їх «комунікативної рівноцінності, наявності якої робить певний текст перекладом. Згаданий автор називає переклад нееквівалентним тоді, коли переклад не передає змісту оригіналу [6, 229].

Частотність вживання нелітературної лексики в англомовних та україномовних художніх творах дещо відрізняється. Так, у творах американської літератури, як зауважує Н. Б. Гоца, досить частим є вживання сленгу, вульгаризмів, розмовних слів та

інших типів неофіційної лексики. У творах української літератури чи українських перекладах використання такого типу лексики є досить вузьким. Така ситуація призводить до появи нових проблем при перекладі українською мовою. Тому часто перекладачам доводиться використовувати заміни та відповідності. Тому, на думку Н. Б. Гоци, важливо виділити основні види перекладацької еквівалентності:

- 1) збереження лише тієї частини тексту, що виступає метою комунікації;
- 2) у вихідному тексті та тексті оригіналу зберігається мета комунікації та позамова комунікація;
- 3) такі аспекти, як ціль комунікації, вказівка на ситуацію та спосіб її опису, не змінюються;
- 4) незмінною залишається частина значення синтаксичних структур оригінального тексту;
- 5) п'ятий тип перекладацької еквівалентності має найбільший ступінь близькості вихідного та перекладного текстів [4, 53–55].

Найважливішим, як зазначає Н. Б. Гоца, є п'ятий тип еквівалентності, оскільки саме він вимагає збереження в перекладі стилістичної характеристики оригіналу. Адже кожна лексична одиниця несе додаткову інформацію про те, у якому типі мовлення буде доречно вжити саме це, а не інше слово. Збереження у перекладі емоційної характеристики слова за допомогою вживання лексики з відповідним конотативним значенням сприяє досягненню еквівалентності в перекладі. В останньому типі еквівалентності оригінал і переклад є максимально наближеними. Для цього типу характерним є (поряд з іншими аспектами) максимальна відповідність лексики [4, 55].

Таким чином, збереження адекватності та еквівалентності в перекладному тексті досягається з урахуванням багатьох особливостей мови оригіналу та перекладу. Стилістично знижена лексика викликає ще більші труднощі, оскільки вимагає досконалого знання обох мовних норм. У такому випадку перед перекладачем стоїть завдання передати зміст та ідею перекладного твору, враховуючи та зберігаючи при цьому стилістичне забарвлення тексту. У наступному підрозділі ми розглянемо основні види перекладу нелітературної лексики в романі Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житті».

Цікавість до проблеми перекладацьких трансформацій з боку лінгвістів та їх всебічне вивчення є в теорії та практиці перекладу вже традиційним. Але все ж проблема міжмовних перетворень продовжує залишатися актуальною. Науковець Л. К. Латишев визначає такі мотиви застосування перекладацьких трансформацій:

- 1) прагнення уникнути порушення норм сполучуваності одиниць у мові перекладу так званих буквализмів; подібне порушення норм часто можна побачити при дослівному перекладі тексту;
- 2) прагнення ідіоматизувати переклад, тобто використовувати фрази та конструкції найбільш вживані в рідній мові у визначених контекстах, ситуаціях;
- 3) необхідність подолання міжмовних розходжень при оформленні однорідних членів речення;
- 4) прагнення уникнути неприродності, неестетичності деяких повторів, неясності і нелогічності висловлювання;

5) прагнення до більш компактного варіанту перекладу;

6) прагнення довести до читача перекладу важливу інформацію, знявши надлишкову;

7) бажання відтворити гру слів, яку важко перекласти, образність та інші стилістичні фігури [8, 16].

Проблема полягає в тому, що здебільшого вихідна та цільова мови мають значні розбіжності у внутрішній структурі. Відмінності в устрої двох мов неминуче зумовлюють необхідність застосування перекладацьких трансформацій. Досягнення еквівалентності, незважаючи на розбіжності у формальних семантичних системах двох мов, вимагає від перекладача передусім вміння робити чисельні та якісні міжмовні перетворення для того, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою, з точним дотриманням норм цільової мови передавав всю інформацію, наявну в оригіналі.

В. І. Алікберов, який ґрунтовно досліджував нелітературну лексику та способи її перекладу, запропонував таку класифікацію способів перекладу:

Буквальний переклад (Literal translation).

I was goin' to clean my bike. – Я збирався почистити свій мопед.

I lean forward and finger the material. – Я нахилиюся вперед і цупаю матеріал.

Вільний переклад (Free translation).

When he argues it's like listening to the Daily Express read aloud. – Коли він з кимось сперечається, то голос у нього звучить так безапеляційно, як у диктора «БІ-БІ-СІ».

Адекватний переклад (Adequate translation).

1. Прості прийоми адекватного перекладу.

1.1. Перестановки.

A fat lot o' use he is on a day like this. – В той день, як сьогодні, він особливо корисний.

1.2. Контекстуальні заміни: заміна іменника дієсловом і навпаки; заміна простого речення складним; об'єднання речень; розчленування речень.

Everybody knows Fred. The life an' soul of the party. Fred is. – Фреда, кумира місцевої публіки, знають усі.

2. Складні прийоми адекватного перекладу.

2.1. Доповнення (використання додаткових мовних одиниць для покращення розуміння перекладного тексту).

Birds are queer. – Дивні вони істоти, ці дівчата.

2.2. Пропускання (при перекладі в тексті пропускаються ті слова, які є семантично зайвими).

Mr. Antolini takes a cig out of his packet of twenty Players lying on the blotter and lights up. – Містер Антоліні витягує з пачки сигарету і запалює.

2.3. Конкретизація (заміна слова з широким значенням словом з вузьким значенням).

Outside on the cobbles there's a two-seater sports job of a make I can't identify in the dark. – На брукуванні стоїть двомісний спортивний автомобіль, марку якого я не можу визначити в темноті.

2.4. Генералізація (заміна слова з вузьким значенням словом із ширшим значенням).

When a couple of fellers get together to talk things over they have a drink. – Коли у чоловіків ділова розмова, вони її проводять за пляшкою вина.

2.5. Антонімічний переклад (перетворення стверджувальної структури у заперечну і навпаки). Антонімічний переклад часто застосовується в художній літературі, отже, розглянемо його детальніше. Прикладами антонімічного перекладу можуть бути такі речення:

Why can't you leave people alone? We're doin' any harm. – Чому ви до нас прискінуєтесь? Хіба ми порушуємо порядок?

Take your time. – Не поспішай.

Take it easy. – Не хвилюйся.

Mind your business. – Не твоє діло!

To keep one's head. – Не розгубитися.

To have clean hands in the matter. – Не мати ніякого відношення до справи.

Причиною використання антонімічного перекладу може бути асиметрія лексико-семантичних систем двох мов, наприклад:

The dog nearly knocked him over. – Собака ледве не збив його з ніг.

У цьому випадку слово, вжите в оригіналі у стверджувальній формі, при антонімічному перекладі має заперечну форму. Якщо англійське слово або вислів, що перекладається прийомом антонімічного перекладу, вжите в оригіналі у заперечній формі, то переклад буде мати стверджувальну форму: *Don't sit up, I'll be late. – Не чекайте на мене, лягайте спати.*

Особливо важливо вміти застосовувати прийом антонімічного перекладу в тих випадках, коли в українській мові немає точного еквівалента англійському слову і коли з міркувань стилістичного характеру не бажано вдаватися до описового перекладу.

2.6. Компенсація (маневрування експресивними мовними засобами з метою збалансувати стилістичний ефект).

Компенсація втрат при перекладі, як зазначають вчені М. П. Брандес та В. І. Провоторов, є найбільш оптимальним видом перекладацьких трансформацій. В англійській мові часто використовуються присвійні займенники, які в українській мові опускають через непотрібність, оскільки їхнє значення зрозуміле із контексту.

Trouble is, – Willy says when he's had a pull at his pint, – every bird I take a fancy to's either wed or courtin'. – Вся біда в тому, – каже Віллі, випивши пива зі свого кухля, – що ті дівчата, які мене цікавлять, або вже одружені, або зафрахтовані.

Прийом компенсації застосовується тоді, коли нелітературні слова неможливо перекласти адекватно [3, 128].

2.7. Розвиток значення, як відмітив учений В. І. Алікберов, передбачає відхід від прямого значення слова і використання при перекладі слів, які є логічним розвитком значення цього слова або смислової групи.

I was the Charlie here. – Я тут був білою вороною.

2.8. Повне переосмислення є складнішою стадією прийому «розвитку значення» та здійснюється двома етапами: вияснення змісту за допомогою описово-буквального перекладу та знаходження точної образної відповідності у мові перекладу.

This isn't the only job under the sun. – На цій роботі світ клином не зійшовся.

Повне переосмислення, як стверджує дослідник – це, коли знайдено точну образну відповідність, тобто якщо якийсь певне словосполучення або фраза з мови оригіналу еквівалентно замінюється мовою перекладу. Якщо прийом розвитку значення здійснюється на рівні окремих слів або смислових груп, то переклад за допомогою повного переосмислення застосовується на рівні словосполучень та фраз [1, 18–20].

Розглянемо переклад за допомогою контекстуальної заміни, який часто використовується для перекладу нелітературної лексики. Цей прийом, як зазначає В. Н. Комиссаров, застосовується тоді, коли контекст змушує відмовлятися від вибору одного із варіантних еквівалентів у цільовій мові і доводиться шукати інший варіант перекладу – контекстуальну заміну. Цей спосіб перекладу пов'язаний із особливостями певного контексту, що змушують перекла-

дача відмовлятися від використання існуючої лексичної відповідності та підбирати варіант перекладу, який є доцільним у конкретному випадку. Контекстуальну заміну вважають лексичною перекладацькою трансформацією, унаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і яке підібрано з урахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, контексту його вживання та мовленнєвих норм і традицій цільової мови [6, 64–65].

Отже, перекладацькі трансформації використовуються тоді, коли існують певні розбіжності в культурі, побуті, традиціях та внутрішній структурі вихідної та цільової мов. Щоб досягнути адекватності та еквівалентності цільового тексту, перекладачеві потрібно вміти застосовувати різноманітні мовні перетворення для досягнення максимально можливої повноти інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алікберов В. І. Сленг та переклад / В. І. Алікберов. – Тернопіль : Лілея, 2000. – 32 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 224 с.
4. Гоца Н. І. Адекватність та еквівалентність перекладу при передачі розмовної лексики / Н. І. Гоца // Мандрівець : Всеукраїнський науковий журнал. Сер. «Мовознавство» / [відп. ред. Р. О. Забілий]. – Т., 2009. – Вип. 6. – С. 52–57.
5. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
6. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – 448 с.
8. Латишев Л. К. Переклад : теорія, практика і методика викладання / Л. К. Латишев, А. Л. Семенов. – К. : «Академія», 2003. – 198 с.
9. Graham S. J.D. Salinger's The Catcher in the Rye / Sarah Graham. – Routledge Guides to Literature, 2007. – 128 p.